

Μόσχα, Οκτώβριος 2022.

Θεοδώρα Γιαννίτση, διδάκτωρ ιστορίας, δ/ντρια κέντρου Ελληνικού Πολιτισμού – Κ.Ε.Π.

100 χρόνια Μικρασιατικής Καταστροφής. Οι τελευταίες ημέρες του Ελληνισμού στην περιοχή και η τραγική του μοίρα.

Ελληνοτουρκικός Πόλεμος 1919-1923. Μικρασιατική Καταστροφή.

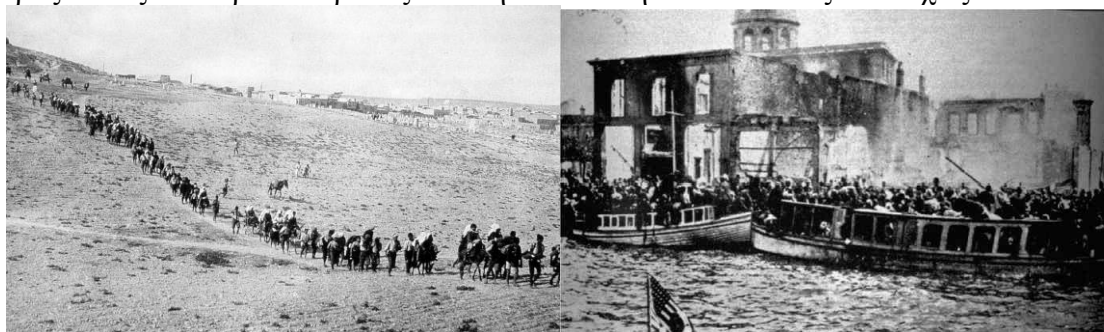
Με τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Συνθήκη των Σεβρών (10.08.1920) έδινε στην Ελλάδα την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, επικύρωνε την κυριαρχία της στα άλλα νησιά του Αιγαίου που κατείχε από το 1913 και της εμπιστευόταν τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης απ' τον κόλπο του Αδριατικού ως τον κόλπο της Σκάλα Νόβα, έδαφος που η Ελλάδα θα προσαρτούσε με πλήρη κυριαρχία μέσα σε πέντε χρόνια, ύστερα από ευνοϊκό δημοψήφισμα. Στη συνθήκη αυτή, όμως, δεν υπήρχε τίποτα για τη Βόρειο Ήπειρο κι η Τουρκία παραιτούταν για χάρη της Ιταλίας από τα δικαιώματά της στα Δωδεκάνησα. Η ιταλοελληνική συμφωνία της 29^{ης} Ιουλίου 1919, που επιχειρούσε να διευθετήσει αυτά τα τελευταία ζητήματα, είχε χαρακτήρα αόριστο. Ως προς την Κύπρο, η συνθήκη των Σεβρών επικύρωνε την προσάρτησή της στην Αγγλία.

Η πραγματοποίηση της συνθήκης των Σεβρών σήμαινε για την Ελλάδα τη συνέχιση του πολέμου κατά της Τουρκίας. Πραγματικά, ο Μουσταφά Κεμάλ είχε από τον Ιούνιο του 1919 καταδικάσει την αυτοκρατορική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης και είχε κηρύξει την Εθνική Επανάσταση, που σαν κύριο σκοπό της έδινε τη διαφύλαξη της ανεξαρτησίας της νέας εθνικής Τουρκίας. Η Μεγάλη Συνέλευση της Άγκυρας (συγκλήθηκε στις 23 Απριλίου 1920) και η πρώτη κυβέρνηση (σχηματίστηκε στις 3 Μαΐου 1920) απέρριπτε τη Συνθήκη των Σεβρών. Η Ελλάδα έπρεπε έτσι να κατανικήσει την κεμαλική αντίσταση για να επιβάλει τη συνθήκη και γι' αυτή την υπόθεση ο Βενιζέλος δεν είχε παρά την υποστήριξη της Αγγλίας. Η αποβίβαση, με τη συμμαχική συγκατάθεση, των ελληνικών στρατευμάτων στην Ιωνία (15 Μαΐου 1919) προκάλεσε απ' την αρχή ορισμένη αντίδραση στο Ανώτατο Συμβούλιο της Διάσκεψης της Ειρήνης. Η ιταλογαλλική αντίδραση εκδηλώθηκε σαφέστερα όταν τα ελληνικά στρατεύματα πέτυχαν την άδεια να βγουν από τη ζώνη της Σμύρνης για να χτυπήσουν τον Κεμάλ και να καταλάβουν την Άγκυρα. Σχεδόν ταυτόχρονα (22 Ιουλίου 1920) η Ιταλία κατήγγειλε την ελληνοϊταλική συνθήκη της 29^{ης} Ιουλίου 1919 και υπέγραψε με την Αλβανία τη συμφωνία της 2 Αυγούστου 1920, που αναγνώριζε την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της τελευταίας, ενώ η Γαλλία είχε κιόλας υπογράψει στην Άγκυρα την ανακωχή της 20^{ης} Μαΐου 1920, που τερμάτιζε τις εχθροπραξίες στην Κιλικία. Έτσι ο Κεμάλ, στηριγμένος, επίσης, ηθικά και υλικά από τα Σοβιέτ (Συμφωνία Αυγούστου 1920), μπορούσε να παρουσιάσει την αντίστασή του ως πόλεμο για την ανεξαρτησία του Τουρκίας εναντίον μιας ελληνικής εκστρατείας, μιας ιμπεριαλιστικής επέμβασης, που έπαιρνε τη μορφή κατακτητικού πολέμου. Η εκστρατεία, ήδη πολύ αβέβαιη, έγινε μετά τις ελληνικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, τυχодиωκτική περιπέτεια, που οδήγησε στην τραγική «έξοδο» του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Παρά τις διπλωματικές επιτυχίες του Βενιζέλου, που φαινόταν να πραγματοποιεί τη «Μεγάλη Ιδέα», η θέση των βασιλοφρόνων δεν ήταν ευκαταφρόνητη. Η δημοτικότητα του βασιλικού Κωνσταντίνου και τα καταπιεστικά μέτρα που πήρε η κυβέρνηση κατά των αντιπάλων της, οι υπερβολές που διαπράχθηκαν και από τα δύο μέρη και, κυρίως, η δραστήρια προπαγάνδα, που, παρουσιάζοντας ανάγλυφες και τις παραμικρές αδυναμίες της εθνικής πολιτικής του Βενιζέλου, κήρυττε την εγκατάλειψη της εκστρατείας και την ειρήνη, όλα αυτά αποδυναμώνουν και

ελαττώνουν το βενιζελικό ρεύμα. Ο ελληνικός λαός, κουρασμένος, με τους συνεχείς πολέμους από το 1912, που εμφανίζονται ως αιτία για την καθυστέρηση της ανοικοδόμησης της χώρας και των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, αποδέχθηκε εύκολα την ειρηνιστική προπαγάνδα και ψήφισε κατά του Βενιζέλου. Οι βασιλόφρονες ξαναπήραν την εξουσία και με δημοψήφισμα αποκατέστησαν το βασιλιά Κωνσταντίνο στο θρόνο, γεγονός που χρησίμευσε ως πρόσχημα στην Entente για να εγκαταλείψει ανοιχτά την Ελλάδα. Η Αγγλία δεν είχε καμμία εμπιστοσύνη στα φιλογερμανικά κόμματα και στο βασιλιά για να συνεχίσει, όπως πρώτα, την υποστήριξή της, ενώ η Γαλλία «ερωτοτροπούσε» με το κίνημα του Κεμάλ για να αντισταθμίσει την αγγλική επιρροή στην Ανατολή. Έτσι η νέα ελληνική κυβέρνηση *Γούναρη*, που, παρά το φιλειρηνικό της πρόγραμμα πριν από τις εκλογές, συνέχιζε τον πόλεμο, βρέθηκε σε πλήρη πολιτική απομόνωση και οικονομικό αποκλεισμό της Entente, που της έκοβε δανειοδότηση, για την οποία είχε δώσει τη συγκατάθεσή της στην προηγούμενη κυβέρνηση.

Εντούτοις ο ελληνικός στρατός μαχόταν πάντα στην Ασία, αναγκάζοντας τον τουρκικό, που έδειχνε πεισματική αντίσταση υπερασπιζόμενος το τουρκικό έδαφος, σε υποχώρηση. Η ελληνική επίθεση εξαντλήθηκε στη μάχη του Σαγγάριου (άρχισε στις 23 Αυγούστου 1921) και από τη στιγμή ο ελληνικός στρατός αρχίζει να υποχωρεί.

Τον Αύγουστο του 1922 ο τουρκικός στρατός διασπά τις ελληνικές γραμμές, μπαίνει στη Σμύρνη (9 Σεπτεμβρίου 1922), την πυρπολεί και σφάζει τους κατοίκους της μπροστά στα απαθή βλέμματα των ξένων στρατιωτών, Γάλλων, Άγγλων, Αμερικανών και Ιταλών. Μεταξύ των θυμάτων συγκαταλέγεται και ο μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, που δε θέλησε να εγκαταλείψει τη Σμύρνη και τον ελληνικό πληθυσμό. Όσοι από τους κατοίκους δε σκοτώθηκαν ή δεν πρόλαβαν να αναχωρήσουν με πλοία, αιχμαλωτίστηκαν και στάλθηκαν σε στρατόπεδα εργασίας στην ενδοχώρα της Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι εξοντώθηκαν από την πείνα και τις κακουχίες.

Στις 18 Σεπτεμβρίου 1922 η Μικρά Ασία εγκαταλείπεται ολοκληρωτικά από τα ελληνικά στρατεύματα. Η Αγγλία φάνηκε έτοιμη να δράσει κατά του Κεμάλ, αλλά με την επέμβαση της Γαλλίας, που είχε κλείσει συμφωνία με την κεμαλική κυβέρνηση (ήδη από τον Ιούνιο του 1921), υπογράφεται η ανακωχή στα Μουδανιά (11 Οκτωβρίου 1922). Στο σύνδεσμο των βενιζελικών αξιωματικών δινόταν ευκαιρία δράσης. Μια εξέγερση, οδηγημένη από το στρατηγό Πλαστήρα, τους έφερε στην εξουσία. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος εγκατέλειψε πάλι τη χώρα. Με τη Συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923) η Ελλάδα εγκατέλειπε οριστικά τη Μικρά Ασία. Στη Θράκη ο ποταμός Έβρος ορίστηκε ως σύνορο ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία. Τα Δωδεκάνησα έμειναν στην Ιταλία και η Βόρειος Ήπειρος στην Αλβανία. Ο ιταλικός ιμπεριαλισμός, για να τρομοκρατήσει την ηττημένη Ελλάδα, δεν δίστασε να βομβαρδίσει την Κέρκυρα.

Η απαγόρευση εξόδου των ελληνικών πληθυσμών από τη Μικρά Ασία

...και η παράδοσή τους στους κεμαλικούς

Ένα από τα πλέον άγνωστα σημεία του μικρασιατικού δράματος υπήρξε η απαγόρευση εξόδου των ελληνικών και των υπόλοιπων χριστιανικών πληθυσμών από την κυβέρνηση

Γούναρη-Πρωτοπαπαδάκη. Από τις αρχές του 1922 είχε αρχίσει να συζητιέται σε υψηλά κυβερνητικά κλιμάκια η εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό. Παρ' όλα αυτά, όμως, **η ελληνική κυβέρνηση αποφασίζει να απαγορεύσει στον ελληνικό πληθυσμό να εγκαταλείψει τη Μικρά Ασία.** Η απόφαση αυτή πήρε τη μορφή του νόμου 2870/1922, ο οποίος προέβλεπε αυστηρές πειθαρχικές και χρηματικές ποινές, στην περίπτωση σύλληψης πλοίων που θα μετέφεραν πληθυσμό. Ο Νόμος 2870/1922 ψηφίστηκε τον Ιούλιο, λίγο πριν την κατάρρευση του μετώπου. Και αυτό, ενώ είχαν απορρίψει την Άνοιξη του 1922 τις προτάσεις της οργάνωσης Μικρασιατική Άμυνα (επικεφαλής ο **μητροπολίτης Χρυσόστομος**) για ανακήρυξη Ιωνικού Κράτους, απεμπλοκή από τις συμμαχικές υποχρεώσεις, δημιουργία μιας ντε φάκτο νέας πραγματικότητας, δημιουργία ντόπιου στρατού που με την ελλαδική βοήθεια θα δημιουργούσε γραμμή άμυνας για να σταματήσει τον κεμαλικό στρατό.

Ο νόμος 2870/1922 ψηφίστηκε «ομοφώνως» στη συνεδρίαση της 14ης Ιουλίου 1922 και υπογράφηκε στις 16 Ιουλίου 1922 από τον βασιλιά Κωνσταντίνο και τον Λουκά Κανακάρη-Ρούφο. Δύο ημέρες αργότερα ετέθη επ' αυτού η «μεγάλη του Κράτους σφραγίς» με την υπογραφή του Δημητρίου Γούναρη, υπουργού Δικαιοσύνης. Αρχισε να ισχύει από τη στιγμή της δημοσίευσής του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στις 20 Ιουλίου, αριθμός φύλλου 119. Στο εισαγωγικό του νόμου αναφέρεται: *«Ψηφισάμενοι ομοφώνως της Γ' εν Αθήναις Εθνικής Συνελεύσεως απεφασίσσαμεν και διατάσσομεν...»*. Δυστυχώς δεν είναι δυνατόν να ευρεθεί ποιοι συμμετείχαν στη συνεδρίαση της 14ης Ιουλίου 1922 οπότε και ψηφίστηκε «ομοφώνως» ο νόμος, εφόσον μεταξύ της συνεδρίασης στις 3-6-1922 και της 24ης Ιανουαρίου 1924 δεν υπάρχουν πρακτικά, όπως εμφανίζεται από τη μελέτη του τόμου Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής (1862 - 1967). Πιθανότατα, λόγω των έκτακτων γεγονότων οι αποφάσεις λαμβάνονταν με συνοπτικές διαδικασίες.

Το πρώτο άρθρο του νόμου ανάφερε: «Απαγορεύεται η εν Ελλάδι αποβίβασις προσώπων ομαδόν αφικνουμένων εξ αλλοδαπής, εφ' όσον ούτοι δεν είναι εφωδιασμένοι δια τακτικών διαβατηρίων νομίμως τεθεωρημένων...» Τα υπόλοιπα άρθρα περιγράφουν τις τιμωρίες που θα υφίσταντο οι παραβάτες.

Στις 13 Αυγούστου 1922 (με το παλιό ημερολόγιο), ύστερα από τουρκική αντεπίθεση κατέρρευσε το μέτωπο στο Αφιόν Καραχισάρ. Ο ελληνικός στρατός διαλύθηκε μέσα σε λίγες μέρες. Οι υπεύθυνοι δεν είχαν το παραμικρό σχέδιο ανασυγκρότησης και άμυνας. **Ο αξιωματικός Σιμιτόπουλος -όπως μας πληροφορεί ο Τάσος Βουρνάς - έγραψε: «Η βλακεία του επιτελείου του στρατού μας ήτο χαρακτηριστικότατη».** Δεν υπήρχε καμιά πρόβλεψη για την άμυνα της Σμύρνης, ούτε καν για την προστασία της χερσονήσου της Ερυθραίας. **Το μόνο μέλημα των υπευθύνων ήταν να αποκρύψουν την είδηση της κατάρρευσης του μετώπου από τον ελληνικό πληθυσμό και να εμποδίσουν την αναχώρησή του.**

Η τελευταία εντολή της ελληνικής κυβέρνησης

Υπάρχουν καταγγελίες για βίαιη εμπόδιση της αναχώρησης των Ελλήνων της Ιωνίας από τις ελληνικές αρχές της Σμύρνης, λίγες μόνο ημέρες πριν από την είσοδο σε αυτήν των κεμαλικών στρατευμάτων. **Η συμπεριφορά αυτή βασίζεται στην τελευταία εντολή της κυβέρνησης του Λαϊκού Κόμματος με την υπογραφή του πρωθυπουργού Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη να μην επιτραπεί στους Έλληνες Μικρασιάτες να αναχωρήσουν από τη Σμύρνη.** Μετά την κατάρρευση του Μετώπου και πέντε ημέρες πριν ο κεμαλικός στρατός μπει στη Σμύρνη, στις 22 Αυγούστου με το παλιό ημερολόγιο, ο **Αρμοστής της Ελλάδας στην Ιωνία Αριστείδης Στεργιάδης αποστέλλει προς την ελληνική κυβέρνηση τηλεγράφημα με το οποίο ζητά εντολές, αφού πρώτα παραθέτει κάποιες προτάσεις.** Εξ αρχής ξεκαθαρίζει στο τηλεγράφημα ότι η Σμύρνη πρόκειται να καταστραφεί. **Στη συνέχεια κάνει κάποιες προτάσεις. Μια από αυτές είναι:** «Εγκρίνεται εμποδισθώσι αναχωρήσωσι Έλληνες Μικρασιάται δι' Ελλάδα, ακόμα και όταν είναι εύποροι δυνάμενοι αναχωρήσωσι με συνήθη ταχυδρομικά ατμόπλοια.»

Η κυβέρνηση υιοθέτησε αυτές τις προτάσεις και τις μετέτρεψε σε τελική κυβερνητική επιλογή. Την ίδια ημέρα (22 Αυγούστου 1922) η ελληνική κυβέρνηση με την υπογραφή του πρωθυπουργού Πρωτοπαπαδάκη απαντά «Εις απάντησιν της υπ' αριθμ 2873 συμφωνούμε μεθ' υμών...». Μόνο στο σημείο εκείνο όπου ο **Στεργιάδης ζητούσε** όπως «Εγκρίνεται αποσταλώσιν Αθήνας περί τα 500 ορφανά μικράς ηλικίας και τα πλείστα κοράσια τα οποία εσυντήρει η Υπάτη Αρμοστεία...», ο **πρωθυπουργός της Ελλάδας Π. Πρωτοπαπάκης δήλωσε επιφύλαξη: «...αλλ'ως προς τον επισιτισμόν (σ.τ.σ των ορφανών) αδυνατούμε να αναλάβωμεν οιανδήποτε υποχρέωσιν...»** (Η σχετική αλληλογραφία μεταξύ Στεργιάδη και ελληνικής κυβερνήσεως και η απάντηση της ελληνικής κυβερνήσεως υπάρχει στο Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών).

Τραγική υπήρξε η μοίρα των τροφίμων του Ορφανοτροφείου. Το Ορφανοτροφείο βρισκόταν υπό την εποπτεία του Τμήματος Κοινωνικής Προστασίας της Ελληνικής Αρμοστείας της Σμύρνης. Αυτός ήταν ο λόγος που συμπεριελήφθησαν στις προτάσεις Στεργιάδη προς την ελληνική κυβέρνηση. Φαίνεται ότι με την άφιξή τους στην Ελλάδα στεγάστηκαν σ' ένα πρόχειρο ορφανοτροφείο στο Πολύγωνο Αθηνών και μετά μεταφέρθηκαν στο Ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης. Όμως το ορφανοτροφείο στο Πολύγωνο δεν είχε δυνατότητα φιλοξενίας άνω των 100 ατόμων, ενώ σύμφωνα με την επιστολή Στεργιάδη στη Σμύρνη υπήρχαν 500 ορφανά.

Η ερευνήτρια Διονυσία Νέδα υποστηρίζει ότι αυτά που μεταφέρθηκαν με ασφάλεια στην Ελλάδα είναι αυτά που φιλοξενήθηκαν στα ορφανοτροφεία της Ελλάδας. Τα υπόλοιπα βρέθηκαν μετέωρα την εποχή της καταστροφής της Σμύρνης. Κάποια από αυτά περιπλανήθηκαν μόνα τους στη φλεγόμενη Σμύρνη και όσα γλύτωσαν, τα μετέφεραν με ένα πλοίο στην Ελλάδα. **Κάποια από αυτά με την άφιξή τους στον Πειραιά τα διοχέτευσαν στο κρατικό πορνείο των Βούρλων της Δραπετσώνας. Το ακίνητο των Βούρλων ανήκε στην οικογένεια Πιπινέλη,** η οποία το είχε νοικιάσει στο κράτος και εισέπραττε το ενοίκιο. **Η δημιουργία του κρατικού πορνείου έγινε το 1875 και ο εργολάβος που ανέλαβε να κατασκευάσει το συγκρότημα κτιρίων ονομαζόταν Νικόλαος Μπόμπολας.** Είναι γνωστό ότι ιδιοκτήτρια του ακινήτου κατά τη δεκαετία του '30 ήταν η μητέρα του πολιτικού Παναγιώτη Πιπινέλη.

Η εκτίμηση των ερευνητών είναι ότι υπήρχε δίκτυο συνεργασίας μεταξύ κρατικών υπαλλήλων, αστυνομικών και προαγωγών. Το γεγονός της προώθησης μικρών κοριτσιών από το Ορφανοτροφείο Σμύρνης στο πορνείο των Βούρλων φαίνεται ότι υπήρξε ανεξάρτητο από το εμπόριο λευκής σαρκός, που άνθισε με την άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων.

Ειλημμένη απόφαση εγκατάλειψης

Όλα αυτά υπήρξαν αποτέλεσμα της ειλημμένης πολιτικής εγκατάλειψης των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στο έλεος των νικητών του Μουσταφά Κεμάλ. Μόνο σ' αυτό το πλαίσιο μπορεί να γίνει κατανοητός ο **διάλογος Παπανδρέου-Στεργιάδη, που παραθέτει ο ιστορικός του μεσοπολέμου Γρηγόρης Δαφνής στο δίτομο έργο του «Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων»:** Όταν ο Στεργιάδης ανακοίνωσε στο νεαρό τότε πολιτικό Γεώργιο Παπανδρέου την επερχόμενη καταστροφή, δέχθηκε την ερώτηση: «Γιατί δεν ειδοποιείτε τον κόσμο να φύγει;» Η απάντηση του «Έλληνα αρμοστή Σμύρνης» ήταν η εξής: «Καλύτερα να μείνουν εδώ να τους σφάζει ο Κεμάλ, γιατί αν πάνε στην Αθήνα θα ανατρέψουν τα πάντα!»

Με τον τρόπο αυτό οι **εξελίξεις και η πολιτική της μοναρχικής ελληνικής κυβέρνησης επιβεβαίωσαν με τον πιο δραματικό τρόπο την ευχή που είχε κάνει ένα χρόνο πριν ο πρίγκηπας Ανδρέας σε επιστολή του προς τον Ιωάννη Μεταξά: «Απαίσιοι πραγματικώς είναι οι εδώ Έλληνες, εκτός ελαχίστων..... Θα ήζιζε πράγματι να παραδώσωμεν την Σμύρνην εις τον Κεμάλ δια να τους πετσοκόψη όλους αυτούς τους αχρείους...».**

Τα συναισθήματα που έτρεφαν οι ελίτ της Παλαιάς Ελλάδας για τους Έλληνες της Μικράς Ασίας είχαν δημιουργήσει ένα **κλίμα αδιαφορίας για τα τεκταινόμενα στην Ανατολή. Το κλίμα αυτό περιέγραψε εύγλωττα ο φιλομοναρχικός δημοσιογράφος Κώστας Φαλταίτς τις ημέρες της καταστροφής της Σμύρνης: «...Το άγγελμα της μεγάλης σφαγής διαδίδεται τώρα τας πρώτας βραδυνάς ώρας στας Αθήνας... Τα θέατρα σήμερα την νύχτα είναι και πάλι ανοιχτά και**

παίζουν. Ο κόσμος στο θέατρο της Κυβέλης γελά και η μουσική χτυπά εύθυμα τραγουδάκια. Μπήκα μέσα να δω την ψυχαγωγία του κόσμου και έφυγα αηδιασμένος.... Είναι λοιπόν και αι Αθήναι, η άτιμη και πουλημένη πόλις που προορίζεται να καταστραφεί αφού δεν αισθάνθηκε την συγκίνηση της καταστροφής (της Σμύρνης) και την σφαγήν και καταστροφήν όλου του ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Η αηδία μου ήταν περισσότερο από μεγάλη...».

Βιβλιογραφία: -«Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη»: Β. Σκουλάτου, Ν. Δημακοπούλου, Σ. Κόνδη. «ΟΕΔΒ», Αθήνα, 1987.

- Χάρης Τσιρκινίδης: «Η Γενοκτονία των Ελλήνων της Ανατολής.», εκδόσεις «Ερωδιός», Θεσσαλονίκη, 2005.

-Κωνσταντίνος Φωτιάδης: «ΓΕНОЦИД ГРЕΚОВ ΠΟΗΤΑ», Εκδόσεις «Σταμούλης Αντ.», Θεσσαλονίκη, 2015.

-Κωνσταντίνος Φωτιάδης: «Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου», Ιδιωτική Έκδοση, Θεσσαλονίκη, 2015.

- Θεοφάνης Μαλκίδης: «Η Γενοκτονία των Ελλήνων.», 2017.

- Βλάσης Αγτζίδης, διδάκτωρ σύγχρονης Ιστορίας-μαθηματικός. Το θέμα αυτό αναπτύσσεται στο βιβλίο του «Η Μικρασιατική Καταστροφή πίσω από τις Λευκές Σελίδες. Προσεγγίζοντας την ιστορία μέσα από τις θέσεις της Ρόζας Λούζεμπουργκ, του Δημήτρη Γληνού, του Ίωνα Δραγούμη, του Γεωργίου Σκληρού, του Αβραάμ Μπεναρόγια... του τραύματος και της Μνήμης» εκδ. Historical Quest, 2018.

https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-apayoreese-exodoe-ton-ellenikon-plethesmon-apo-te-mikra-asia_gr_5bb610d4e4b0876eda9be03d?utm_hp_ref=gr-blogs

ГРЕЧЕСКИЙ КУЛЬТУРНЫЙ ЦЕНТР
Москва, Алтуфьевское шоссе, 44
офис № 9, 2 этаж
Тел.: 7084809 – Тел./Факс: 7084810

KENTRO EΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Altufyevskoe shosse, 44, office No 9, 2nd floor
127566 Moscow, Russia
Tel.: +7 495 7084809; Tel./Fax: +7 495 7084810

e-mail: hcc@mail.ru info@hecucenter.ru
www.hecucenter.ru
skype: hellenic.cultural.center
facebook: <https://www.facebook.com/Hecucenter/>

kontakte: <http://vk.com/hecucenter>
Instagram: @hecucenter
<https://zen.yandex.ru/id/6220a58d1dbec16e19cfb637>